

Ks. Czesław Krakowiak

KIERUNKI BADAŃ NAD LITURGIĄ KS. W. DANIELSKIEGO

Wyczerpujące i bardziej krytyczne opracowanie tego tematu wymaga dokładnego przestudiowania całości dorobku naukowego ks. W. Danielskiego, a nie tylko tych pozycji, które są obecnie dostępne w formie druków. Dlatego referat będzie jedynie pierwszą próbą charakterystyki jego osiągnięć naukowych opartą przede wszystkim o prace dyplomowe i artykuły drukowane.

Już w samym zestawie bibliografii prac ks. Danielskiego można zauważyć główne kierunki jego zainteresowań. Pierwsze miejsce zajmuje historia liturgii w Polsce, następnie hymnologia i teologia liturgii, wreszcie liturgika pastoralna łącznie z licznymi opracowaniami o charakterze mistagogicznym. Takie ukierunkowanie jego zainteresowań naukowych ma swoje źródło w trzech faktach: 1° — studia uniwersyteckie z zakresu historii Kościoła i historii liturgii pod kierunkiem ks. prof. M. Rechowicza ks. prof. W. Schenka, twórców lubelskiej szkoły badań nad historią liturgii w Polsce¹, 2° — Sobór Watykański II i jego Konstytucja o liturgii ukazująca liturgię jako źródło i szczyt całego życia Kościoła (KL 10) i zaliczająca liturgikę do przedmiotów głównych na wydziałach teologicznych, którą należy wykładać uwzględniając jej aspekt teologiczny i historyczny, duchowy, pastoralny i prawny (KL 16)²; 3° — łączenie przez cały czas pracy naukowej z posługą kapłańską, w której liturgia zajmowała zawsze centralne miejsce, będąc zarazem umiłowaną przez niego formą modlitwy i apostołstwa.

Można więc zaliczyć ks. Danielskiego do tej grupy liturgistów, którzy liturgikę pojmują integralnie, uwzględniając w swych badaniach i wykładach wszystkie jej aspekty.

1. BADANIA HISTORYCZNE — HISTORIA ŹRÓDEŁ

Prowadzenie badań nad dawnymi formami kultu Bożego jest nieodzowne nie tylko do należytego zrozumienia aktualnej liturgii Kościoła, ale także do poznania tego, co jest w niej istotne, stałe i niezmienne, a co drugorzędne i związane z określoną epoką i cechami jej duchowości. Dlatego do badań historycznych zachęca Konstytucja o liturgii, która wskazując kierunek odnowy życia liturgicznego Kościoła jednocześnie wymaga, aby „formy nowe wyrastały niejako

¹ J. Kopeć, *Kierunki badań ks. W. Schenka (1913—1982) nad liturgią*, CT 54 (1984) z. 2, s. 80.

² Por. H. Rennings, *Cele i zadania liturgiki*, „Concilium” nr 1—5 (1969) 139—149; A. L. Szafranski, *Z problematyki merytoryczno-metodologicznej liturgiki*, RTK 28 (1981) z. 6, s. 117—136; A. Adam, *Grundriss Liturgie*, Freiburg im Br. 1985, s. 55—58.

organicznie z form już istniejących” (KL 23). Znajomość przeszłości, czyli tradycji liturgicznej jest więc konieczna w procesie odnowy i dostosowywania obrzędów i formuł liturgicznych do czasów współczesnych.

Jak wiadomo, Polska przyjęła liturgię Kościoła Zachodniego. Dlatego można mówić o wyraźnych wpływach włoskich, francuskich i niemieckich poprzez rękopisy liturgiczne, które docierały do Polski i zawierały już lokalne tradycje. Z czasem powstały także w Polsce pewne odrębności liturgiczne odnoszące się do kalendarza, kultu świętych, tekstów eucharystycznych w Mszałe i Brewiarzu (modlitwy, hymny, sekwencje, legendy itp.)³.

Źródłami do poznania liturgii są przede wszystkim księgi liturgiczne zawierające obrzędy, teksty modlitw i rubryki określające sposób sprawowania świętych czynności. Badania nad historią liturgii w Polsce zaczęły się pod koniec XIX w. a zdaniem A. L. Szafran-skiego „swoje apogeum osiągnęły w licznych pracach dyplomowych inicjowanych przez bpa prof. M. Rechowicza i zasłużonego badacza przeszłości ks. prof. dra. hab. W. Schenka”⁴. Z tej dobrej szkoły historii liturgii wychodzi ks. W. Danielski i ten kierunek badań nie tylko sam kontynuuje, ale także powiększa znacznie grono badaczy nad dziejami liturgii w Polsce dzięki licznym pracom dyplomowym z tej dziedziny powstałym pod jego kierunkiem⁵.

Głównym przedmiotem badań W. Danielskiego jako historyka liturgii były księgi liturgiczne. Badania te wykazały w wielu wypadkach oryginalność polskich tekstów, obrzędów i zwyczajów liturgicznych, ale także wyraźne powiązania liturgii poszczególnych diecezji z odpowiednimi ośrodkami życia liturgicznego na Zachodzie.

Badania tego rodzaju są często bardzo uciążliwe i pracochłonne. Wymagają nie rzadko dotarcia do unikalnych egzemplarzy kodeksów rękopiśmiennych, niekiedy uszkodzonych i trudno czytelnych, o nieokreślonej jeszcze proveniencji i zawartości. Doskonała znajomość łaciny i paleografii pozwalały W. Danielskiemu na swobodne korzystanie z tych źródeł rękopiśmiennych. Dalsza praca polegała na porównywaniu podobnego typu ksiąg ze sobą, ustalaniu cech wspólnych i różnic, ich proveniencji, a następnie zaklasyfikowania do określonej tradycji liturgicznej. W tej pracy W. Danielski wykazywał wielką dokładność, solidność i uczciwość naukową. Do rękopisów, inkunabułów i starodruków, z którymi najczęściej miał do czynienia w swoich badaniach, podchodził zawsze z pietyzmem i szacunkiem przysługującym księgom zawierającym teksty Pisma św. i modlitwy Kościoła. Każde nowe odkrycie sprawiało mu prawdziwą radość

³ W. Schenk, *Z dziejów liturgii w Polsce*, w: *Księga 1000 lecia katolicyzmu w Polsce*, t. 1, Lublin 1969, s. 143.

⁴ Art. cyt., s. 120.

⁵ M. in. 7 prac dotyczy kultu NMP, 3 problematyki liturgicznej w polskich czasopismach.

i dawało satysfakcję. Widział w tym swój własny skromny wkład w wielkie dzieło odkrywania i przybliżania współczesnym przeszłości religijnej i kulturalnej, wskazywania genezy i tożsamości polskiej kultury religijnej oraz lepszego zrozumienia aktualnych form liturgii. Badania jego dotyczyły liturgii mszalnej, brewiarza oraz roku liturgicznego i związanych z nim zwyczajów i tradycji polskich. Szczególną i trwałą wartość mają jego badania dotyczące kultu świętych, zwłaszcza św. Wojciecha i innych patronów wspólnych dla krajów Europy środkowej⁶.

Pierwszym dziełem W. Danielskiego z zakresu historii liturgii była praca licencjacka napisana w 1959 r. pod kierunkiem ks. prof. M. Rechowicza dotycząca przedtrydenckich ksiąg liturgicznych jako źródeł do poznania kultu św. Wojciecha w średniowieczu⁷. Autor przebadiał 154 kodeksy pochodzące z 20 kościelnych i państwowych zbiorów rękopisów, ustalając w wielu wypadkach ich pochodzenie, miejsce i czas powstania oraz zastosowanie liturgiczne. Do badań nad źródłami liturgicznymi zastosował W. Danielski po raz pierwszy w Polsce metodę francuskiego uczonego Victora Leroquais. O wartości tej pracy świadczy opinia ks. W. Schenka: „Praca twórcza, użyteczna, świadcząca o umiłowaniu przedmiotu i pilności autora”⁸.

Na bazie zebranego materiału do pracy licencjackiej oraz w oparciu o dalsze badania i kwerendę źródeł przygotował rozprawę doktorską w 1967 r. dotyczącą kultu św. Wojciecha w Polsce do Soboru Trydenckiego⁹. Badaniami objął 215 rękopisów liturgicznych oraz 60 ksiąg drukowanych dla diecezji polskich z okresu przedtrydenckiego (Mszały, Brewiarze, Graduały, Antyfoniarze). Także tym razem dla wielu z nich ustala czas i miejsce powstania, przynależność diecezjalną lub zakonną oraz wzajemne relacje dotyczące ich zawartości. Wysiłek ten należycie ocenili recenzenci rozprawy: ks. prof. M. Żywczyński i doc. J. Woronczak z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwszy z nich napisał: „To wszystko budzi po prostu podziw dla pracowitości autora” (...) „rozprawa odznacza się ogromną pracowitością. Autor zna świetnie teksty ksiąg liturgicznych związanych ze św. Wojciechem”¹⁰. Na uwagę zasługuje również opinia promotora ks. prof. M. Rechowicza: „... zebrał olbrzymi materiał i niemal z benedyktyń-

⁶ *Patroni communes. Le culte liturgique des saintes communes pour les nations de l'Europe Centrale-orientale, surtout la Pologne, la Bohème et la Hongrie au moyen-âge et aujourd' hui*, w: *The Common Christian Roots of the European Nations*, Florence 1982, t. 2, s. 252—259.

⁷ *Przedtrydenckie księgi liturgiczne diecezji polskich jako źródła do dziejów kultu św. Wojciecha. Studium źródłoznawczo-liturgiczne*, Lublin 1959, ss. 138.

⁸ Opinia znajduje się w Dziekanacie Wydziału Teologicznego KUL.

⁹ *Kult św. Wojciecha na ziemiach polskich w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Lublin 1967, ss. 447.

¹⁰ M. Żywczyński, *Uwagi o pracy doktorskiej ks. W. Danielskiego „Kult św. Wojciecha...”*, s. 1 i 5.

ską cierpliwością przeprowadził ogromną ilość analiz bardzo trudnych i ścisłych, których wartość może ocenić tylko specjalista”¹¹. Nic więc dziwnego, że drugi recenzent doc. J. Woronczak, znakomity specjalista, edytor źródeł liturgicznych i znawca kultury średniowiecznej wiele razy podkreślał wielki wysiłek, solidarność i umiejętną analizę źródeł w rozprawie W. Danielskiego. „Pierwsze wrażenie wywołane lekturą to podziw nad obfitością zebranego i omówionego materiału oraz uznanie dla ogromu włożonego w rozprawę rzetelnego wysiłku” i dalej „...obfitość materiału ogromna, a skrupulatność opracowania go przez autora godna podziwu”. Wartość tych ocen ma związek ze stopniem trudności tego typu prac, zwłaszcza w Polsce, gdzie jak pisze J. Woronczak „prace historyczno-liturgiczne są jeszcze ciągle orką na ugorze i to orką przy użyciu prymitywnych raczej narzędzi”¹².

Badania nad kultem św. Wojciecha dotyczyły genezy świąt ku jego czci (Natale i Translatio), ich rozpowszechnienia w diecezjach i klasztorach polskich oraz sposobu ich obchodzenia. Ponadto dokonał porównań tradycji polskich z tradycjami liturgicznymi krajów sąsiednich, gdzie kult św. Wojciecha był również żywy, tj. Czechy, Morawy, Węgry. Pod tym kątem przebadał drukowane księgi liturgiczne praskie, ołomunieckie i ostrzyhomskie znajdujące się w Polsce¹³.

Dużą wartość posiadają analizy tekstów liturgicznych o św. Wojciechu, zwłaszcza sekwencji mszalnych, należących do najcenniejszych zabytków kultu świętego ze względu na to, że mówią one „o znajomości jego osoby i pojmowaniu jego roli w danym okresie i środowisku”¹⁴. Rezultatem badań nad zawartością ksiąg liturgicznych było odkrycie czterech sekwencji o św. Wojciechu nie znanych w wykazie H. Kowalewicz, oraz jednego hymnu: *Iocundetur Polonia*. Ponadto dla sekwencji o św. Wojciechu w polskich księgach liturgicznych ustala: ich zasięg terytorialny i chronologiczny oraz przeznaczenie liturgiczne na jeden z dwóch obchodów ku czci św. Wojciecha¹⁵.

Ze względu na bardzo obszerny materiał liturgiczny oraz wykorzystanie bogatej literatury historycznej praca W. Danielskiego posiada znaczenie o wiele szersze niż tylko liturgiczne. J. Woronczak stwierdza, że W. Danielski „poważnie zasłużył się także historykom: zebrane, usystematyzowane i omówione tu legendy brewiarzowe zasługują niewątpliwie na wykorzystanie w nowej serii Monumenta Po-

¹¹ M. Rechowicz, *Opinia o pracy ks. W. Danielskiego z dnia 15 IV 1967*, s. 1.

¹² J. Woronczak, *Recenzje rozprawy doktorskiej ks. mgra W. Danielskiego pt. Kult św. Wojciecha...*, s. 5.

¹³ Por. W. Danielski, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha na ziemiach polskich. Świąta ku czci św. Wojciecha*, RTK 14 (1967) z. 4, s. 83—111.

¹⁴ W. Danielski, *Sekwencje mszalne o św. Wojciechu jako utwory liturgiczne i hagiograficzne*, RTK 16 (1969) z. 4, s. 5.

¹⁵ Por. tamże, s. 6—21.

loniae Historica". Dlatego m. in. rozprawę ocenia jako „najlepszą ze znanych mu polskich prac o historii poszczególnych kultów liturgicznych” i uważa ją za „cenny wkład do wiedzy o tej tak ważnej dla historii kultury i tak długo zaniedbywanej w badaniach gałęzi piśmiennictwa”¹⁶.

Należy jednak w tym miejscu wyrazić żal, że tak cenna praca nie została wydana drukiem w całości, lecz jedynie w skromnych fragmentach dostępna jest szerszemu gronu historyków i liturgistów.

Badania źródeł liturgicznych prowadzone przez W. Danielskiego nie ograniczały się jedynie do kultu św. Wojciecha. Dotyczyły one także inwentaryzacji głównie polskich ksiąg liturgicznych rękopiśmiennych oraz ich opisu, tj. czasu i miejsca powstania, zawartości treściowej, przynależności do diecezji lub zakonu, zasięgu używania. Z tego względu jego prace można uznać za kontynuację studiów nad rękopisami liturgicznymi zapoczątkowanych przez takich badaczy jak Wł. Abraham, J. Fijałek, Z. Obertyński, W. Schenk i W. Urban. Niestety wyników tych badań nie zdążył przygotować do druku. Niektóre z nich dostępne są jedynie częściowo w postaci haseł opracowanych do Encyklopedii Katolickiej KUL, np.: Antyfonarze¹⁷, Benedykcjonaly¹⁸, Brewiarze¹⁹, Epistolarz²⁰, Ewangeliarz²¹, cysterskie²² i dominikańskie²³ księgi liturgiczne. Wyniki badań nad pełną inwentaryzacją rękopisów liturgicznych w kościelnych i państwowych zbiorach polskich pozostawił w rękopisie. Ustalił i opisał 752 rękopisy liturgiczne, w tym 395 diecezjalnych o proveniencji rodzimej oraz 257 kodeksów zakonnych. Do tej liczby należy dodać jeszcze 26 ksiąg diecezjalnych i 33 zakonne pochodzących spoza Polski oraz pokaźną liczbę inkunabułów i starodruków. Niektóre wyniki swych badań z tej dziedziny referował na Kolokwium Sekcji Historii i Geografii Kościoła w Warszawie w październiku 1971 r.²⁴. Badając agendy i kancjonały katedry na Wawelu ustalił właściwe nazwy dla 9 kodeksów rękopiśmiennych i dokonał ich opisu, publikując z nich równocześnie po raz pierwszy dwa teksty lamentacji na Wielki Piątek i Wielką Sobotę²⁵.

¹⁶ J. Woronczak, *Recenzje...*, s. 8.

¹⁷ EK, I, 712—714.

¹⁸ EK II, 217—218.

¹⁹ EK III, 1064—1071.

²⁰ EK IV, 1045—1046.

²¹ EK IV, 1384—1387.

²² EK III, 735—737.

²³ EK IV, 99—101.

²⁴ *Manuscrits liturgiques en Pologne avant le Concile de Trente. Essai d'interpretation chronologique et géographique*, w: *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*, Louvain 1974, s. 297—304; Badania dotyczą 839 rękopisów liturgicznych przedtrydenckich, z czego 752 pochodzenia polskiego i 87 pochodzenia zagranicznego.

²⁵ W. Danielski, *Agendy i Kancjonały Katedry Krakowskiej na Wawelu*, RTK 24 (1977) z. 4, s. 35—53.

Zainteresowania historyczne, zwłaszcza księgami liturgicznymi diecezjalnymi i zakonnymi można było dostrzec również w działalności dydaktycznej W. Danielskiego. Przez kilkanaście lat prowadził wykłady na temat ksiąg liturgicznych²⁶ i historii liturgii. Wydaje się zatem, że można go zaliczyć do głównych filarów lubelskiej szkoły badań nad historią liturgii. Aspekt historyczny uwzględniał przy omawianiu prawie każdego tematu swoich wykładów. Dotyczyło to głównie brewiarza, roku liturgicznego, Commune i Proprium Sanctorum, kultu maryjnego a także zagadnień z dziedziny teologii liturgii. Dzięki gruntownej wiedzy historycznej potrafił wyjaśnić i przekonywująco uzasadnić cały szereg obrzędów i zwyczajów związanych zwłaszcza z liturgią roku kościelnego. Podobnie jak jego mistrz, ks. W. Schenk, był za zachowaniem zdrowej tradycji liturgicznej, oczywiście jeśli dało się to pogodzić z wymaganiami odnowy liturgii w duchu Vaticanum II. Reprezentował zawsze postawę otwartą na to co nowe, aby przez liturgię w jej współczesnej formie dokonywało się coraz pełniejsze uświęcenie ludzi i doskonalszy kult Boga. Wydaje się więc, że nie będzie przesady jeśli zaliczymy W. Danielskiego do grona wielkich znawców historii liturgii rzymskiej w Polsce, a jego dorobek naukowy za trwały wkład w szeroko pojętą kulturę chrześcijańską²⁷.

2. HYMNOLOGIA I TEOLOGIA LITURGII

Po historii liturgii drugie miejsce w badaniach W. Danielskiego zajmuje hymnologia i teologia liturgii. Zainteresowanie się hymnami kościelnymi miało najpierw związek z pracami poświęconymi kultowi św. Wojciecha, a następnie z badaniami prowadzonymi nad brewiarzem. Niestety z bogatego materiału zgromadzonego z tej dziedziny zdążył przygotować do druku jedynie artykuł²⁸ poświęcony hymnom maryjnym w dawnym brewiarzu i w Liturgii Godzin²⁹, oraz opracował ponad 120 haseł do Encyklopedii Katolickiej, w których omawia dawne i obecne hymny kościelne.

Lektura, chociażby tego jednego artykułu poświęconego hymnom, wprowadza nas w metodę pracy W. Danielskiego. Poddaje on gruntownej analizie te utwory poetyckie, stanowiące jednocześnie formuły

²⁶ Rozpoczął je w roku akad. 1966/67 od wykładu pt. *Źródłoznawstwo liturgiczne*, a następnie: *Wprowadzenie do studium źródeł historii liturgii*. Wykład: *Księgi liturgiczne* prowadził przez cały czas pracy dydaktycznej w KUL.

²⁷ Z opracowań rękopisów W. Danielskiego korzystali m. in. J. B. Molin w przygotowywaniu Europejskiej Bibliografii Rytuałów; P. Szczyński do pracy *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań 1962 i 1966; J. Pikulik w studiach nad zasobem polskich śpiewów liturgicznych oraz Komisja przygotowująca edycję tekstów liturgicznych do *Proprium Poloniae* z 1963 r.

²⁸ W. Danielski, *Hymny Maryjne dawne i współczesne w odnowionej Liturgii Godzin*, RTK 26 (1979) z. 6, s. 63—74.

modlitwne Kościoła, uwzględniając cztery główne aspekty: historyczny, teologiczny, duchowy i pastoralny. Ponieważ opracowania do Encyklopedii dotyczą jedynie poszczególnych hymnów i z konieczności musiały być bardzo syntetyczne, zatrzymajmy się chwilę przy rozprawie poświęconej hymnom maryjnym.

Przedstawiając rozwój zasobu hymnów maryjnych w brewiarzu na podstawie badań ustala, że od IX w. do wydania Brewiarza Rzymskiego z 1568 r. włącznie, święta Najświętszej Maryi Panny nie miały własnych hymnów, lecz posługiwano się zbiorem z *Commune* z wyjątkiem święta Matki Bożej Bolesnej posiadającego własny hymn *Stabat Mater dolorosa*. Dalsze skrupulatne badania polskich wydań brewiarza pozwoliły ustalić, że diecezje polskie miały własne hymny na następujące święta maryjne: Poczęcia, Narodzenia, Nawiedzenia, Matki Bożej Śnieżnej, Ofiarowania. W średniowieczu było w brewiarzach polskich aż 9 hymnów maryjnych więcej niż w brewiarzach wydanych w Rzymie²⁹.

Po ustaleniu zasobu hymnów używanych w liturgii i chronologicznym ich zestawieniu poddaje je następnie analizie teologicznej i dochodzi do następujących wniosków:

1 — do końca VI w. posługiwano się głównie hymnami nawiązującymi do Tajemnicy Wcielenia. Maryja nazywana była w nich przeważnie Dziewicą Matką Słowa Wcielonego, co może mieć związek z orzeczeniami dogmatycznymi pierwszych soborów:

2 — z okresu VII—IX w. pochodzą pierwsze hymny wyraźnie zwrócone do Maryi, w których otrzymuje Ona nowe tytuły: Matka Stworzyciela, Chwalebna Pani świata, nowa Ewa, Matka łaski;

3 — w X w. pojawiają się hymny przeznaczone na określone święta maryjne: Narodzenie, Zwiastowanie, Wniebowzięcie, Ofiarowanie Pańskie, Nawiedzenie³⁰.

Porównując następnie hymny maryjne występujące w Brewiarzu Rzymskim z hymnami z Liturgii Godzin zauważa przesunięcie akcentów w ich treści związane z rozwojem mariologii. Zgodnie ze współczesną teologią Kościoła i rolą Maryi w Kościele, hymny w Liturgii Godzin ukazują głównie te postawy Maryi wobec Boga i ludzi, które wierni winni naśladować w swoim życiu³¹.

W opracowanych do Encyklopedii hymnach podaje zawsze ich czas powstania, autora, treść teologiczną i przeznaczenie liturgiczne. Trwałym osiągnięciem W. Danielskiego w dziedzinie hymnologii jest przede wszystkim określenie w wielu wypadkach czasu powstania i autorstwa hymnów kościelnych występujących w liturgii³². Na te-

²⁹ Tamże, s. 63—64.

³⁰ Tamże, s. 71.

³¹ Tamże, s. 74; Por. M. Sales, *La bienheureuse Vierge Marie au Concile oecumenique de Vatican II*, NRTTh 107 (1985) 498—519.

³² Od 1983 był redaktorem działu „Liturgika i hymnologia” w Encyklopedii Katolickiej KUL.

mat „Hymnografia liturgii w Polsce” prowadził wykład monograficzny w roku akademickim 1983/84.

W zakresie teologii liturgii zainteresowania W. Danielskiego dotyczyły głównie następujących zagadnień: Eucharystia³³, rok liturgiczny³⁴, Misterium Paschalne Chrystusa w liturgii Kościoła³⁵, urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii³⁶, kult świętych Pańskich³⁷.

Eucharystia zajmowała uprzywilejowane miejsce przede wszystkim w życiu osobistym i posłudze kapłańskiej W. Danielskiego. Jego publikacje na temat Mszy św. są nie tylko analizą dokumentów Kościoła i odpowiedniej literatury teologicznej, ale także owocem wielu osobistych przemyśleń i doświadczeń. Stąd znaleźć w nich można wiele oryginalnych myśli i sugestii. Jako teologa i liturga zarazem interesowały go głównie takie zagadnienia związane z Eucharystią, jak: funkcja kapłana jako celebransa i mistagoga, w którego posłudze wierni mają dostrzec osobę samego Chrystusa (por. KL 7)³⁸, postawy wewnętrzne uczestników Eucharystii podczas poszczególnych jej części³⁹, kształtowanie wspólnych postaw zewnętrznych dla podkreślenia wspólnotowego celebrowania Pamiątki Pana, które powinno prowadzić jednocześnie do powstania prawdziwej wspólnoty uczestniczących we Mszy św.⁴⁰ Świadome uczestnictwo we Mszy św. prowadzi zdaniem W. Danielskiego do ukształtowania w sobie następujących postaw:

- gromadzenia się i pojednania (podczas obrzędów wstępnych),
- słuchania (podczas liturgii słowa),
- miłości czynnej (podczas przygotowania darów),
- wdzięczności i ofiary (podczas Modlitwy Eucharystycznej)
- pogłębienia i wzajemnej jedności (przez Komunię św.)⁴¹.

Rok liturgiczny przedstawiał w duchu współczesnej teologii jako sakrament całej historii zbawienia, w którym centralne miejsce zaj-

³³ *Uczestnictwo wiernych we Mszy św. w świetle jej struktury liturgicznej*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, s. 253—277; *Sprawowanie „Pamiątki Pana” we wspólnocie Ludu Bożego*, CT 38 (1968) z. 2, s. 5—20; *Struktura celebracji Mszy św. i uczestnictwa wiernych*, WAW 58 (1976) 26—39.

³⁴ *Reforma roku liturgicznego i nowy kalendarz*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z liturgiki*, Lublin 1970, s. 127—163; *Nowy kalendarz świętych*, CT 40 (1970) z. 2, s. 87—93; „*Litania Świętych*” według nowego kalendarza, CT 40 (1970) z. 3, s. 91—94; *Blogostawieństwa związane z rokiem liturgicznym. Propozycje tekstów*, CT 44 (1974) z. 1, s. 82—89.

³⁵ Wykłady: *Mysterium paschalne w roku liturgicznym*; *Rok liturgiczny. Odnowione obchody paschalne*; *Triduum Paschalne i Wielki Post*; *Mysterium Paschalne w liturgii*.

³⁶ Wykłady: *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii*.

³⁷ EK I, 624—625; 833—834; EK II, 75—76; Zob. przypis 6.

³⁸ *Uczestnictwo wiernych we Mszy św.* ..., dz. cyt., s. 262—269.

³⁹ Tamże, s. 269—274.

⁴⁰ Tamże, s. 274—276.

⁴¹ *Liturgia w życiu rodziny*, RTK 28 (1981) z. 6, s. 83.

muje Tajemnica Paschalna Chrystusa obchodzona przez Kościół w cyklu rocznym — święte triduum paschalne, tygodniowym — niedziela i dziennym — Eucharystia i Liturgia Godzin. Teologia roku liturgicznego zajmowała zawsze ważne miejsce wśród jego wykładów, w których opierał się nie tyle na opracowaniach innych autorów, ile na własnej, często bardzo wnikliwej i głębokiej analizie teologicznej samych tekstów i obrzędów liturgicznych stosując w niej metodę hermeneutyki liturgicznej⁴².

Prezentacja i charakterystyka całości dorobku naukowego W. Danielskiego z zakresu teologii liturgii będzie jednak możliwa dopiero wtedy, gdy będą dostępne wszystkie jego opracowania pozostawione w rękopisach.

3. LITURGIKA PASTORALNA I MISTAGOGIA

Nauka o liturgii nie może ograniczać się ani jedynie do badań historycznych nad dawnymi obrzędami i formułami liturgicznymi, ani jedynie do analizy teologicznej aktualnej formy liturgii w jej bogatym kształcie rytualno-słownym⁴³. Liturgia bowiem jest centrum życia tak całego Kościoła jak i poszczególnych wiernych, dla których jest „pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego” (KL 14). Z tej racji wszelka działalność duszpasterska Kościoła związana jest z liturgią. Duszpasterską funkcją liturgii zajmuje się liturgika pastoralna⁴⁴. Określa ona szczegółowe zasady i wskazania wynikające z istoty, celu i ogólnych zasad sprawowania liturgii, w zastosowaniu do konkretnych warunków, czasu, miejsca i charakteru zgromadzenia liturgicznego⁴⁵. Według W. Schenka jej celem jest „ukazanie metod włączenia wiernych w życie Boże przez oficjalny kult Kościoła, innymi słowy: życie religijne parafii w ściśle łączności z liturgią Kościoła”⁴⁶. Można więc zadania liturgiki pastoralnej określić jako znalezienie optymalnej formy celebracji liturgicznej w ściśle określonych warunkach, w oparciu o główną zasadę społecznego charakteru liturgii oraz świadomego i czynnego udziału w niej wszystkich obecnych. Z liturgiką pastoralną ściśle związana jest mistagogia, czyli wtajemniczenie w sprawowane w liturgii misterium celem pełnego i owocnego z nim udziału⁴⁷.

⁴² Zob. M. Augé, *Ermeneutica liturgica*, w: *Anamnesis* (red. S. Marsili) Torino 1974, t. 1, s. 159—179.

⁴³ Por. H. Rennings, art. cyt., s. 140—141; A. L. Szafranski, art. cyt., s. 119—121.

⁴⁴ Por. H. Rennings, art. cyt., s. 142—143; A. L. Szafranski, art. cyt., s. 121—122; A. Adam, dz. cyt., s. 55—56.

⁴⁵ A. L. Szafranski, art. cyt., s. 122.

⁴⁶ *Rozwój nauk liturgicznych*, RBL 15 (1962) 296.

⁴⁷ Zob. *Mystagogie*, w: A. Adam, R. Berger, *Pastoral-liturgisches Handlexikon*, Freiburg im Br. 1980, s. 362—363.

W. Danielski uprawiał również tak pojętą liturgikę pastoralną i był zarazem znakomitym mistagogiem. Tym zagadnieniom poświęcił liczne artykuły, referaty wygłaszane na terenie całego kraju, konferencje i homilie. Bardzo troszczył się o to, aby liturgię sprawować zgodnie z jej duchem i w taki sposób, aby udział w niej wiernych był świadomy, czynny i owocny. Z punktu widzenia liturgiki pastoralnej zajmował się Mszą św.⁴⁸, liturgią sakramentów⁴⁹, rokiem kościelnym⁵⁰ i śpiewem liturgicznym⁵¹. O jego zainteresowaniach pastoralnych świadczy również fakt, że był współredaktorem podręcznika nabożeństw dla Archidiecezji Warszawskiej „Służba Boża”⁵², który zyskał sobie wielką popularność nie tylko w warszawskiej, lecz także w innych diecezjach polskich. Liturgika pastoralna była również tematem jego wykładów w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL od roku akad. 1970/71. Problematykę tę poszerzył następnie o prawo liturgiczne i adaptację duszpasterską liturgii oraz organizację duszpasterstwa liturgicznego w diecezji. Na osobną uwagę zasługują jego wskazania dotyczące formacji liturgicznej służby ołtarza, które pozostały w maszynopisie.

W rozwiązywaniu problemów pastoralnych wiążących się ze sprawowaniem liturgii W. Danielski naśladował w wielu wypadkach sposób mistrza ks. W. Schenka. Przejawiało się to w krytycznym podejściu do pewnych, nawet dosyć powszechnie przyjętych i uznanych praktyk liturgicznych na Zachodzie oraz ostrożne działanie i takiej akomodacji obrzędów w ramach prawa liturgicznego, które przyniesie największy pożytek duchowy wiernych. W tym duchu starał się o zachowanie dawnych form pobożności ludowej, ale wzbogacone o nowe treści wypływające i prowadzące do odnowionej liturgii. Skuteczność duszpasterską liturgii wiązał ściśle z posługą sprawujących święte tajemnice wiary⁵³. Dlatego dużo wysiłku wkładał we właściwą i pogłębianą formację kapłanów — celebriansów i całej służby liturgicznej. Temu celowi służy zorganizowane przez niego, w ramach Instytutu Teologii Pastoralnej, wykłady dla księży, zwane Studium Formacji Duszpastersko-Liturgicznej.

Liturgia, którą sam sprawował, była zawsze dobrze przygotowana i przemyślana. On sam zaś całą swoją postawą, słowem i gestem

⁴⁸ *Jak korzystać z nowego lekcjonarza, tzw. okolicznościowego*, WAW 51 (1969) 251—256; *Czytania we Mszy za zmarłych. Propozycja harmonizacji i wprowadzeń*, RBL 27 (1974) 77—88; *Druga faza odnowy liturgii Mszy św. O pełną treść słów i znaków w celebrowaniu i uczestnictwie*, WAW 64 (1982) 215—223.

⁴⁹ *Dyrektorium duszpasterskie Episkopatu Francji o chrzcie dzieci z 1965 r.*, RBL 25 (1972) 138—140; *Czytania biblijne o bierzmowaniu*. (Propozycje doboru i wprowadzeń), tamże s. 82—85.

⁵⁰ Zob. przypis 36.

⁵¹ Współpracował w przygotowaniu śpiewnika *Alleluia*, Warszawa 1978.

⁵² *Służba Boża w Archidiecezji Warszawskiej. Podręcznik do nabożeństw*, Warszawa 1975.

⁵³ *Liturgia w życiu rodziny*, art. cyt., s. 76.

służył zgromadzeniu, któremu z tytułu święceń przewodniczył. Robił wszystko, aby przybliżyć uczestnikom tajemnice świętej liturgii. Celowi temu służyły przede wszystkim jego komentarze i homilie, które posiadały wyraźny charakter mistagogiczny.

W podsumowaniu naszego tematu należy stwierdzić, że ks. W. Danielski zajmował się wszystkimi istotnymi zagadnieniami wiążącymi się ze służbą Bożą. Najwięcej jednak czasu i swego twórczego wysiłku poświęcił badaniom historii liturgii w Polsce i liturgice pastoralnej.

Lublin

KS. CZESŁAW KRAKOWIAK

Ks. Jerzy Józef Kopeć CP

LITURGIA ŹRÓDŁEM FORMACJI ŻYCIA CHRZEŚCJAŃSKIEGO WEDŁUG KS. WOJCIECHA DANIELSKIEGO

Poglądy ks. Wojciecha Danielskiego, dotyczące formacji życia chrześcijańskiego w liturgii i przez liturgię, określiły te wydarzenia i przemiany w Kościele, które zainicjował Sobór Watykański II a dopracowała posoborowa reforma liturgiczna. Temu religijnemu nurtowi odnowy życia chrześcijańskiego, stanowiącemu „znak opatrnościowej działalności Bożej dla naszych czasów i jakby przejście Ducha Świętego w Jego Kościele”¹, pozwolił się w pełni ogarnąć i ponieść ks. Danielski. Program formacji wiernych, zasady ich udziału w liturgii i same cele takiej inicjacji, która prowadziłaby do osobistego przeżywania tajemnicy Chrystusa w oficjalnym kulcie Kościoła, zaczął tworzyć ks. Wojciech już w pierwszych latach swojej posługi kapłańskiej. W swoim Testamencie² podkreśla On, że szczególnym darem Opatrzności stało się dla Niego doświadczenie chrześcijańskiego życia „w domu od Rodziców i Rodzeństwa”, a następnie poznanie funkcji liturgii we wspólnocie seminarystycznej oraz zasad jej sprawowania w praktyce parafialnej, środowisku duszpasterstwa akademickiego KUL i życiu oazowym. Łaski ogarnięcia przez bogactwo i piękno liturgii rzymskiej doznał więc Wojciech Danielski już w czasie studiów se-

¹ Przemówienie Piusa XII z dnia 22 IX 1956 r. do uczestników I Kongresu Duszpasterstwa Liturgicznego w Asyżu, AAS 48 (1956) 712 i KL 43.

² Testament ks. Wojciecha Danielskiego z dnia 18 III 1984, s. 1 według kserokopii w posiadaniu autora opracowania.